

Michał Dudek

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut
Badawczy w Warszawie*

**ZNACZENIE KAPITAŁU LUDZKIEGO ORAZ INSTRUMENTÓW
POLITYKI SŁUŻĄCYCH JEGO WZMACNIANIU W PROGRAMIE
ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH POLSKI NA TLE
POZOSTAŁYCH PAŃSTW NALEŻĄCYCH DO UNII EUROPEJSKIEJ**

*THE SIGNIFICANCE OF THE HUMAN CAPITAL AND THE POLICY
INSTRUMENTS ENHANCING IT IN THE RURAL DEVELOPMENT
PROGRAMME (RDP) OF POLAND AGAINST REMAINING EUROPEAN
UNION (EU) MEMBER STATES*

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, program rozwoju obszarów wiejskich, działanie, UE

Key words: human capital, the Rural Development Programme, 2007-2013 measure, the EU

Synopsis. Określono zmiany w jakości kapitału ludzkiego badanej grupy rolników oraz zbadano jego związek z wynikami ekonomicznymi gospodarstw rolnych. Mimo pozytywnych zmian w poziomie kapitału ludzkiego respondentów, stwierdzono konieczność dalszego inwestowania w edukację, szkolenia i usługi doradcze dla rolników. Przeprowadzona analiza wydatków finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) poszczególnych państw Wspólnoty Europejskiej udokumentowała, że udział środków przeznaczanych na realizację działań związanych ze wzmocnieniem kapitału ludzkiego w rolnictwie w latach 2007-2013 jest największy w Polsce.

Wstęp

Głębokie zmiany strukturalne w globalizującej się gospodarce, w połączeniu z rozwojem zaawansowanych technologii, towarzyszą wzrostowi popytu na wysokie kwalifikacje pracowników w ramach wszystkich jej sektorów [OECD 2001]. Inwestowanie w lepsze przygotowanie edukacyjne przyczynia się do wzrostu produktywności, co w konsekwencji pozwala na osiąganie potencjalnie większych zysków z aktywności ekonomicznej [Blöndal, Field, Girouard 2002]. Prawidłowość ta dotyczy również agrobiznesu. Jednak badania dowodzą, że poziom kapitału ludzkiego w rolnictwie i na obszarach wiejskich, w szczególności wśród nowych państw członkowskich UE, jest niższy niż w miastach i w starych krajach UE (tzw. Piętnastce) [Kotowska, Węziak 2007]¹. Ze względu na istnienie silnego i pozytywnego związku między wzrostem ekonomicznym oraz występowaniem licznych korzyści społecznych (takich jak: poprawa zdrowotności, wzrost aktywności społecznej i politycznej, zadowolenie z życia) a inwestycjami w kapitał ludzki, podkreśla się konieczność tworzenia i zastosowania różnych środków polityki rozwoju obszarów wiejskich ukierunkowanych na ich finansowanie [Blanchflower, Oswald 2000, Szalczyk 2007]. Powyższe przesłanki stanowią podstawę części analitycznej tego artykułu. Artykuł koncentruje się na znaczeniu kapitału ludzkiego i instrumentów polityki rozwoju obszarów wiejskich służących jego wzmocnieniu w rolnictwie Polski na tle pozostałych państw członkowskich UE.

Metodyka i cel pracy

W tej pracy pod pojęciem kapitału ludzkiego rozumie się wiedzę, umiejętności, kompetencje i atrybuty zakorzenione w jednostce². Może on obejmować wiedzę i umiejętności ogólne oraz tzw. specyficzne, nabywane wraz ze wzrostem doświadczenia zawodowego i udziału w systemie do-

¹ W 2005 roku odsetek kierowników gospodarstw rolnych z podstawowym lub pełnym przygotowaniem (lub szkoleniem) rolniczym dla państw UE-15 wynosił 23%, a dla krajów UE-12 – 18%.

² Powyższy sposób definiowania kapitału ludzkiego stanowi jego wąskie ujęcie. Istnieje również rozumienie szerokie, odnoszące się do cech osobowościowych, psychofizycznych [Domański 1990].

kształcenia.

Celem artykułu było określenie zmian jakości kapitału ludzkiego w polskim rolnictwie oraz jego związku z wynikami produkcyjnymi gospodarstw w latach 2000-2005, jak również analiza roli instrumentów wzmocniających kapitał ludzki w polityce rozwoju obszarów wiejskich Polski na tle pozostałych państw UE, w szczególności krajów nowo przyjętych do Wspólnoty. W pierwszej części pracy przedstawiono wyniki obrazujące zmiany jakości kapitału ludzkiego badanych rolników i jego związek z wynikami produkcyjnymi gospodarstw. Za miernik jakości kapitału ludzkiego przyjęto poziom wykształcenia kierowników gospodarstw (ogólnego i rolniczego) oraz częstotliwości korzystania przez nich z usług doradczych. Następnie zbadano związek tych czynników z wynikami produkcyjnymi gospodarstw³. Do zbadania tej relacji posłużono się jednoczynnikową analizą wariancji⁴. Wykorzystane dane pochodziły z badań IERiGŻ-PIB, przeprowadzonych w latach 2000 i 2005 na próbie, odpowiednio 3927 oraz 3705 gospodarstw indywidualnych, położonych na terenie całego kraju.

Rolę instrumentów polityki wzmocniających kapitał ludzki w programach rozwoju obszarów wiejskich, określono na podstawie wskaźnika intensywności wsparcia instrumentów polityki mających na celu wzmocnienie kapitału ludzkiego, definiowanego jako udział wsparcia wymienionych instrumentów w całkowitej sumie środków przeznaczonych na realizację wszystkich działań finansowanych przez EFRROW. Każde państwo członkowskie dokonało wyboru spośród 42 działań zaproponowanych przez UE w Rozporządzeniu Rady (Rada UE) nr 1698/2005 z 20 sierpnia 2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW, finansowanych ze środków funduszu⁵. Określone decyzje w tym względzie uzależnione są od krajowych zespołów programujących oraz od zatwierdzających program polityków [Rowiński 2008]. Przy rozdziale środków obowiązywały również budżetowe ograniczenia wyznaczone przez Wspólnotę⁶. Zgodnie z definicją zawartą w Rozporządzeniu, instrumenty dotyczące kapitału ludzkiego zestawione są w ramach osi pierwszej i dotyczą zwiększenia konkurencyjności sektora rolnego i leśnego. W ich skład zaliczono następujące operacje: kształcenie zawodowe i działania informacyjne, w tym rozpowszechnianie wiedzy naukowej i praktyk innowacyjnych, skierowane do osób działających w sektorze rolnym, żywnościowym i leśnym; podejmowanie działalności przez młodych rolników; wcześniejsze emerytury rolników i robotników rolnych; korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów; tworzenie usług z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym, zastępstwa i usług doradczych, jak również usług doradczych w zakresie leśnictwa. Warto zaznaczyć, iż uznano dwie spośród pięciu wymienionych operacji, za nie odnoszące się do bezpośrednich działań związanych z kapitałem ludzkim. Chodzi tu mianowicie o wsparcie podejmowania działalności przez młodych rolników oraz wcześniejsze emerytury. Instrumenty te bowiem nie łączą się wprost ze zwiększeniem wiedzy, umiejętności czy doświadczeń zawodowych beneficjentów, a jedynie mogą przyczyniać się do tych celów w sposób pośredni. Dlatego wyróżniono dwa rodzaje wskaźników intensywności wsparcia instrumentów polityki mających na celu wzmocnienie kapitału ludzkiego: bezpośredni – obejmujący działania dotyczące kształcenia zawodowego, informowania, usług doradczych i zarządzania oraz pośredni – na który składają się działania związane z wcześniejszymi emeryturami i wsparciem dla młodych rolników.

Kapitał ludzki w polskim rolnictwie

Jak wynika z danych IERiGŻ-PIB w latach 2000-2005 miał miejsce proces poprawy jakości kapitału ludzkiego w badanej grupie rolników, mierzonego poziomem formalnego wykształcenia ogólnego i rolniczego oraz częstotliwością korzystania z usług doradczych (tab. 1). Niewielkiemu wzrostowi odsetka osób legitymujących się szkolnymi kwalifikacjami rolniczymi, w porównaniu z poprzednim badaniem (z 23 do 24%), towarzyszyła znaczna poprawa sytuacji, jeżeli chodzi o wykształcenie ogól-

³ W pierwszej części pracy podstawowym obiektem obserwacji w badaniu kapitału ludzkiego był rolnik. Pomiaru tego zjawiska można dokonywać również na szerszych grupach lub zbiorach, jeżeli możliwa jest ponowna dezagregacja cech na poziom pojedynczej osoby [Herbst 2007].

⁴ Jest to statystyczna metoda rozstrzygania o występowaniu różnic między średnimi w badanych populacjach [Aczel 2000].

⁵ Na dodatkowe instrumenty składały się: pomoc techniczna oraz dwa szczególne instrumenty przewidziane dla Rumunii i Bułgarii.

⁶ W celu zachowania równowagi w realizacji programu określono dla wszystkich minimalne progi finansowania każdej z osi: minimum 10% budżetu funduszu powinno być skierowane na realizację osi pierwszej, 25% na osi drugiej, 10% na osi trzeciej oraz 5% na wdrażanie programu LEADER. Wynika z tego, że w dyspozycji państw członkowskich pozostawało 50%.

ne. Zwiększył się bowiem odsetek kierowników z wykształceniem średnim (o 6 p.p.) i wyższym (o niespełna 2 p.p.). Polepszenie jakości wykształcenia ogólnego wśród prowadzących gospodarstwa należy łączyć z faktem dysponowania przez młodszych kierowników, napływających do rolnictwa, kwalifikacjami z różnych dziedzin edukacji na coraz wyższym poziomie. Wynika to z faktu dostosowywania się badanych do zmiennej sytuacji na rynku pracy oraz ich chęci do zwiększania szans na zatrudnienie w pozarolniczych sektorach gospodarki. Nie zmienia to faktu, iż ciągle zbyt mała grupa właścicieli gospodarstw posiada kierunkowe kwalifikacje zawodowe, co może być barierą w sprostaniu wyzwaniom efektywnej absorpcji wsparcia w ramach krajowej i unijnej polityki rolnej oraz w wykorzystywaniu zdobyczy postępu naukowo-technicznego [Szalczyk 2007].

Wraz z objęciem polskiego sektora rolnego mechanizmami WPR, po stronie producentów, wystąpiła konieczność dostosowania się do nowych warunków prowadzenia działalności rolniczej. Z drugiej strony pojawił się popyt na wiedzę i umiejętności przydatne w planowaniu i wdrażaniu procesów modernizacyjnych jednostek produkcyjnych oraz w korzystaniu z instrumentów socjalnych, jak również ze środków wspierających dochody i ochronę środowiska. Wzrost zapotrzebowania na specjalistyczną informację dokumentują wyniki badań IERiGŻ-PIB. W latach 2000-2005 stosunkowo najbardziej znacząco powiększył się odsetek rolników korzystających okresowo z doradztwa rolniczego (z 11 do 22%).

W latach 2000 i 2005 odnotowano dodatkowo związek między wynikami ekonomicznymi gospodarstw a jakością kapitału ludzkiego badanych rolników. Między grupami badanych wyróżnionymi ze względu na poziom wykształcenia (rolniczego i ogólnego) oraz korzystania z doradztwa odnotowano istotne statystycznie różnice średnich wartości sprzedanej produkcji rolniczej (rys. 1)⁷.

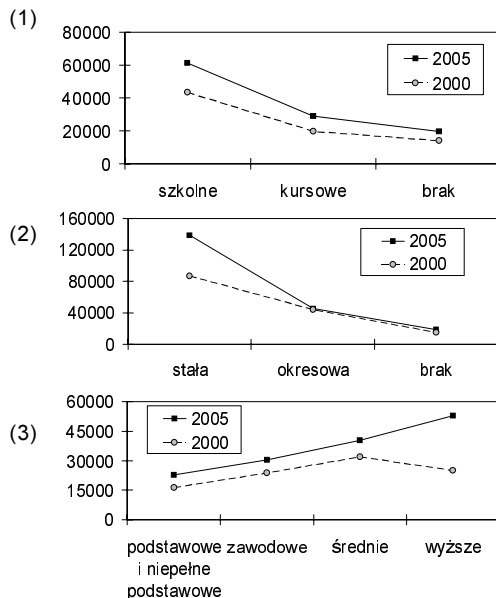

Tabela 1. Poziom wykształcenia ogólnego i rolniczego oraz częstotliwość współpracy z doradcą badanych w latach 2000-2005 [%]

Wyszczególnienie	Poziom wykształcenia w latach	
	2000	2005
Wykształcenie ogólne		
Podstawowe i niepełne podstawowe	36,1	26,6
Zawodowe	45,6	46,0
Średnie	15,8	22,3
Wyższe	2,5	5,1
Wykształcenie rolnicze		
Szkolne	23,0	24,3
Kursowe	27,0	19,5
Brak	50,0	56,2
Współpraca z doradcą		
Stała	5,9	5,7
Okresowa	11,3	22,2
Brak	82,8	72,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiety IERiGŻ-PIB 2000, 2005.

Rysunek 1. Średnie wartości produkcji towarowej poziom wykształcenia ogólnego: (1) i rolniczego (2) oraz częstotliwość współpracy z doradcą badanych (3) w latach 2000 i 2005

(2) 2005 r. – efekt wykształcenia rolniczego $F(2,3705) = 90,957$; $p < 0,000$; eta kwadrat = 0,047; 2000 r. – $F(2,3927) = 149,283$; $p < 0,000$; eta kwadrat = 0,071; (1) 2005 r. efekt wykształcenia ogólnego $F(3, 3705) = 12,270$; $p = 0,000$; eta kwadrat = 0,010; 2000 r. – $F(3,3927) = 19,135$; $p = 0,000$; eta kwadrat = 0,014, (3) 2005 – efekt częstotliwości współpracy z doradcą $F(2,3705) = 276,527$; $p = 0,000$; eta kwadrat = 130; 2000 r. – $F(2,3927) = 424,190$; $p = 0,000$; eta kwadrat = 178

Źródło: obliczenia własne na podstawie ankiety IERiGŻ-PIB 2000, 2005.

⁷ Biorąc pod uwagę wymienione wartości testu F przy poziomie istotności 0,05, stwierdzono, że są podstawy do odrzucenia hipotezy zerowej o braku różnic między średnimi w badanych grupach.

W 2005 roku największe wartości przeciętnej produkcji towarowej występowały w grupie właścicieli gospodarstw ze szkolnym wykształceniem rolniczym (61 tys. zł), wyższym wykształceniem ogólnym (53 tys. zł) oraz w zbiorowości osób korzystających stale z usług doradczych (138 tys. zł). Analiza danych potwierdziła istnienie niewielkiej wartości związku między zmiennymi reprezentującymi kapitał ludzki a wartością produkcji towarowej przebadanych gospodarstw rolnych. Generalnie w obu badaniach zaobserwowano prawidłowość, że im wyższe wykształcenie ogólne i rolnicze kierownika gospodarstwa oraz im częstszy był jego kontakt z doradcą, tym skala produkcji w gospodarstwie była większa⁸. Zarówno w 2005, jak i w 2000 roku spośród wybranych do badania zmiennych, ze skalą produkcji towarowej najbardziej powiązana była zmienna: częstotliwość współpracy kierownika gospodarstwa z doradcą (eta kwadrat wynosiła odpowiednio 0,130 i 0,178).

Biorąc pod uwagę ciągle niewystarczający poziom korzystania przez badanych z usług doradczych (72% respondentów nie współpracowało w ogóle z doradcą) oraz stosunkowo niski poziom ich wykształcenia, należy uznać jakość kapitału ludzkiego w krajowym rolnictwie za niewystarczającą i wymagającą dalszego inwestowania. Możliwość taką tworzy m.in. polityka rozwoju obszarów wiejskich UE na lata 2007-2013.

Znaczenie instrumentów polityki wzmocniających kapitał ludzki w programach rozwoju obszarów wiejskich Polski na tle pozostałych państw należących do UE

Rolnictwo państw należących do UE jest zróżnicowane pod względem kwalifikacji i struktury wieku osób w nim zatrudnionych (tab. 2). Analizując poziom intensywności wsparcia działań finansowanych z EFRROW w poszczególnych krajach Wspólnoty, zwraca uwagę fakt, że na instrumenty mające wzmocnić kapitał ludzki w rolnictwie jest przeznaczana stosunkowo niewielka ilość środków. W latach 2007-2013 średni wskaźnik intensywności wsparcia kapitału ludzkiego, mierzony na poziomie wszystkich krajów UE wynosi niespełna 7%. Bezpośrednie wsparcie opisywanych działań jest jeszcze mniejsze i wynosi 2%. W obecnej perspektywie finansowej większość państw zdecydowała się kierować

Tabela 2. Kapitał ludzki w rolnictwie wybranych państw UE oraz wskaźnik intensywności jego wsparcia

Wyszczególnienie	Kwalifikacje rolnicze [%]*	Struktura wieku w rolnictwie**	Wskaźnik intensywności wsparcia bezpośredniego kapitału ludzkiego	Wskaźnik intensywności wsparcia kapitału ludzkiego
Bulgaria	5,3	0,06	3,1	6,3
Cypr	6,4	0,06	1,7	9,4
Czechy	44,7	0,22	0,9	3,3
Estonia	32,9	0,13	0,7	1,9
Litwa	30,9	0,10	2,3	12,2
Łotwa	34,1	0,15	1,7	6,9
Malta	0,4	0,10	4,1	4,7
Polska	38,5	0,37	2,2	17,0
Rumunia	7,4	0,08	1,2	4,6
Słowacja	14,6	0,07	1,4	1,4
Słowenia	28,0	0,08	1,1	7,3
Węgry	13,4	0,15	3,5	4,6
UE 15	21,8	0,09	2,0	6,5
UE 27	20,0	0,12	2,1	6,6

*Wskaźnik obejmuje kierowników gospodarstw rolnych z podstawowym lub pełnym przygotowaniem (lub szkoleniem) rolniczym. **Relacja pomiędzy odsetkiem rolników, którzy nie przekroczyli 35 roku życia do odsetka rolników w wieku powyżej 55 lat.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Directorate-General for Agricultural and Rural Development, Rural Development in European Union. Statistical and Economic Information. Report 2007, 2008, s. 208.

⁸ Wyjątkiem było badanie z roku 2000, kiedy to średnia wartość produkcji towarowej była większa w grupie gospodarstw prowadzonych przez kierowników z wykształceniem średnim niż w grupie gospodarstw kierowników z wykształceniem wyższym.

największe wsparcie na realizację działań mających na celu ochronę środowiska i poprawę stanu obszarów wiejskich (oś druga). W siedemnastu krajach UE, najważniejszym spośród 42 operacji okazały się płatności rolnośrodowiskowe, na realizację których przeznaczono najwięcej środków finansowych. Środki na to działanie stanowiły 22% całkowitego budżetu EFRROW [Directorate... 2008].

Z danych Komisji Europejskiej wynika również, że mimo ograniczonego finansowania instrumentów związanych z kapitałem ludzkim, wszystkie państwa członkowskie UE uwzględniły w swoich programach rozwoju obszarów wiejskich działania służące jego wzmocnieniu w rolnictwie. W ramach osi pierwszej, spośród pięciu dostępnych instrumentów, wybierano zazwyczaj więcej niż trzy. Najczęściej decydowano się na realizację projektów z zakresu kształcenia zawodowego i działań informacyjnych. Tego rodzaju przedsięwzięcia umieściły w swoich programach wszystkie kraje Wspólnoty. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się z kolei operacje usług zarządzania, doradztwa i zastępstwa, które wybrało zaledwie siedem państw UE.

W nowo przyjętych do UE krajach, na działania związane ze wzmocnieniem kapitału ludzkiego, przeznaczono taką samą ilość środków finansowych jak w tzw. starych państwach członkowskich (UE-15). Średni wskaźnik intensywności wsparcia kapitału ludzkiego w obu przypadkach osiąga około 7%. Państwem o zdecydowanie najwyższej jego wartości (17%) wśród wszystkich członków UE jest Polska. W tym przypadku większość środków finansowych przeznaczona została na pośrednie wsparcie kapitału ludzkiego. Wynika to z dużego znaczenia w polskiej polityce rozwoju obszarów wiejskich programu rent strukturalnych. Działanie to było trzecie pod względem poziomu finansowania w krajowym PROW-ie, a przeznaczono na nie 2,2 mld euro. Biorąc pod uwagę fakt, iż w Polsce obecny kształt programu rent strukturalnych w dużym stopniu pełni funkcję socjalną i funkcję przyspieszania zmian generacyjnych w rolnictwie, niż wspomaga pozytywnie zmiany w strukturze agrarnej⁹ oraz wskaźniku obrazującego strukturę wiekową polskich rolników¹⁰, tak znaczący poziom wsparcia opisywanego działania wydaje się kwestią dyskusyjną. Bardziej uzasadnionym byłoby skierowanie większych środków na działania proinwestycyjne lub bezpośrednio związane ze wzmocnieniem kapitału ludzkiego (np.: kształceniem zawodowym, szerszym informowaniem, doradztwem). Jak wskazano wcześniej, poziom kapitału ludzkiego polskich rolników w znaczeniu: wykształcenia formalnego, uczestnictwa w kształceniu ustawicznym i posiadania kompetencji cywilizacyjnych, znacząco odbiega od poziomu innych grup społeczno-zawodowych. Ze względu na występującą na rynkach rolnych konkurencję w zakresie efektywności, jakości i nowoczesności, istnieje potrzeba szerszego kształcenia i informowania rolników o: zmianach w funkcjonowaniu WPR, ubezpieczeniach majątkowych, alternatywnych kierunkach produkcji, czy możliwości wsparcia działalności w ramach krajowej i wspólnotowej polityki rozwoju obszarów wiejskich [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2006].

Spśród nowych członków UE, podobnie jak w Polsce, stosunkowo istotna część krajowych środków z EFRROW na kapitał ludzki w rolnictwie jest przeznaczana na Litwie i na Cyprze. Wartości wskaźnika intensywności wsparcia kapitału ludzkiego wynoszą tam odpowiednio 12 i 9%.

Krajami, które w obecnej perspektywie finansowej zdecydowały się wyłącznie na bezpośrednie wsparcie kapitału ludzkiego w rolnictwie są Malta i Słowacja. W przypadku tych państw tak duży wskaźnik intensywności wsparcia bezpośredniego należy łączyć z niedostatecznym poziomem kwalifikacji rolników. Udział właścicieli gospodarstw rolnych z przygotowaniem zawodowym wynosił w obu krajach odpowiednio 0,4% (ostatnie miejsce spośród wszystkich krajów UE) oraz 14,6% (miejsce osiemnaste).

Podsumowanie

W latach 2000-2005 miał miejsce wzrost jakości kapitału ludzkiego wśród badanych rolników, mierzonego poziomem wykształcenia – ogólnego i rolniczego oraz częstotliwością korzystania z profesjonalnych usług doradczych. Wśród ogółu kierowników gospodarstw najbardziej dynamicznie w opisywanych latach wzrastał udział osób z wykształceniem średnim i wyższym oraz korzystających okresowo z doradztwa rolniczego. Analiza danych potwierdziła istnienie związku między zmien-

⁹ Większość środków przeznaczanych na realizację programu rent strukturalnych w latach 2007-2013 skierowana będzie nie na przyznawanie nowych rent, a na pokrycie zobowiązań w ramach poprzedniej, znacznie bardziej dostępnej dla beneficjentów, edycji programu z okresu 2004-2006.

¹⁰ Pod względem wartości wskaźnika struktury wieku polskie rolnictwo znajdowało się na drugim miejscu wśród wszystkich państw UE.

nymi reprezentującymi kapitał ludzki a wartością produkcji towarowej badanych gospodarstw rolnych. Między grupami wyróżnionymi ze względu na poziom wykształcenia (ogólnego i rolniczego) oraz korzystania z doradztwa odnotowano istotne statystycznie różnice średnich wartości sprzedanej produkcji rolniczej. W 2005 i 2000 roku spośród zmiennych wybranych do analizy, ze skalą produkcji w gospodarstwie, najsilniej powiązana była częstotliwość współpracy kierownika z doradcą. Przytoczone dane nie zmieniają faktu, iż nadal polscy rolnicy dysponują niewystarczającym poziomem kapitału ludzkiego (poziom wykształcenia, uczestnictwo w systemie doksztalcenia) i odbiegają pod tym względem od innych grup społeczno-zawodowych w Polsce.

Rosnąca konkurencja i częste zmiany na rynkach rolnych powodują konieczność dysponowania stosunkowo rozległą wiedzą, umiejętnościami oraz uczestnictwem w systemach doksztalcenia. Możliwość inwestowania w kapitał ludzki w rolnictwie za pośrednictwem różnorodnych instrumentów daje unijna i krajowa polityka rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013. Przeprowadzona analiza wydatków finansowanych z EFRROW poszczególnych państw Wspólnoty udokumentowała, udział środków przeznaczanych na realizację działań związanych ze wzmocnieniem kapitału ludzkiego w rolnictwie w latach 2007-2013 jest największy w Polsce. Wskaźnik intensywności wsparcia instrumentów polityki służących zwiększaniu kapitału ludzkiego wynosił w Polsce 17%, przy średniej wartości dla UE-27 – 7%. Tak znacząca wartość opisywanego wskaźnika związana była z istotną rolą w polskim PROW-ie działań pośrednio związanych z kapitałem ludzkim (przede wszystkim programu rent strukturalnych). Wsparcie narzędzi bezpośrednio wzmocniających kapitał ludzki w rolnictwie (szkolenia, doradztwo, rozpowszechnianie informacji) jest w Polsce na poziomie zbliżonym do średniej unijnej.

Literatura

- Acel A.D.** 2000: Statystyka w zarządzaniu. Pełny wykład. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, 388-421.
- Blanchflower D.G., Oswald A.J.** 2000: Well-being over the time in Britain and the USA. *NBER Working Paper*, No. 7487 [http://www.nber.org/papers/w7487.pdf, 11].
- Blöndal S., Field S., Girouard N.** 2002: Investment in human capital through upper-secondary and tertiary education. *OECD Economic Studies*, No. 34, 2002/I, 41.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A.** 2006: Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych. AE Poznań, 42.
- Directorate-General for Agricultural and Rural Development. 2007: Rural Development in European Union. Statistical and Economic Information. Report.
- Directorate-General for Agricultural and Rural Development. 2008: Rural Development in European Union. Statistical and Economic Information. Report, 43, 208.
- Domański S.R.** 1990: Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy. SGPiS, Warszawa, 21.
- Herbst M.** 2007: Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny. Wyd. Nauk. Scholar, 12.
- Kenkel D.** 1991: Health Behavior, Health Knowledge, and Schooling. *Journal of Political Economy*, Vol. 99 (2), pp. 287-305.
- Kotowska I.E., Węziak D.** 2007: Pomiar kapitału ludzkiego i jego zróżnicowanie. [W:] Diagnostyka społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport, Czapiński J., Panek T. (red.). Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa, 76, 78.
- OECD 2001: The Well-being of Nations. The role of human and social capital. Centre for Educational Research and Innovation, Report, 16, 27.
- Rowiński J.** 2008: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013 (PROW 2013). [W:] Rozwój sektora rolno-spożywczego w Polsce na tle tendencji światowych, Kowalski A., Wigier M. (red.). Raport nr 101, Program Wieloletni, IERiGŻ – PIB, Warszawa, 143.
- Szalczyk Z.** 2007: Edukacyjne uwarunkowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. [W:] Uniwersalia polityki rynkowej w gospodarce rynkowej, Czyżewski A. (red.). AE Poznań, 259, 263.

Summary

In the paper the changes in the quality of surveyed group of farmers' human capital as well as its influence on economic results of their agricultural holdings were defined. Regardless of the respondent's human capital growth it was claimed the necessity of further investment in the education, training and advisory services for agriculture. On the basis of each EU member state expenditures from EFFARD analysis it was shown that in the period 2007-2013 the highest share of money for the RDP measures enhancing human capital in the agriculture was allocated in Poland.

Adres do korespondencji:

dr Michał Dudek
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej –
Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie
ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
e-mail: michal.dudek@ierigz.waw.pl